

Protecția patrimoniului și identitate națională. Studiu de caz asupra elementelor preistorice ale sitului arheologic Gobustan, Azerbaidjan

[Heritage Protection and National Identity. Case Study on Prehistoric Elements of the Gobustan Archaeological Site, Azerbaijan]

Anamaria TUDORIE

Abstract: *This article aims to analyze the complexity of the archaeological heritage of Gobustan and to assess the context of its international recognition. In doing so, the study contributes to a better understanding of the role of prehistoric heritage in shaping the contemporary cultural identity of the Republic of Azerbaijan.*

Keywords: *Azerbaijan, archaeology, prehistory, conservation, UNESCO.*

Introducere

Republica Azerbaidjan, stat situat la răscrucea dintre Europa și Asia, adăpostește un patrimoniu arheologic excepțional, iar descoperirile aparținând perioadei preistorice nu fac excepție. Menționăm aici doar câteva dintre ele, cum ar fi: Peșterile Azykh și Taghlar, situri înscrise, începând cu anul 2021, pe lista tentativă a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO), purtătoare ale celor mai timpurii urme de locuire ale hominizilor în această zonă, acum circa 1,2 milioane de ani¹, Göytepe, una dintre cea mai mari și complexe așezări neolitice din zona Caucazului, datată în mileniul 6 BC, cu o arhitectură absolut remarcabilă (Nishiaki, Guliyev, 2021), ori rezervația istorică Keshikchidagh Kurgan, care oferă o perspectivă extrem de interesantă asupra kurganelor² epocii bronzului. În acest ultim caz, situl a

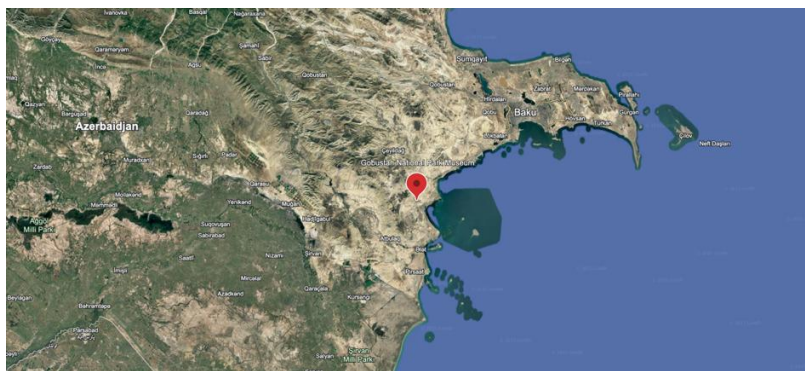
furnizat recent (iulie 2025) o descoperire de excepție, care a făcut înconjurul presei din Azerbaidjan³, dar și din țara noastră⁴. Este vorba despre un vârf de sulită cu patru tășuri, un artefact care se evidențiază prin raritatea sa într-o serie tipologică din vremea respectivă, ceea ce, bineînțeles, alături de starea sa de conservare și de vechime, contribuie la creșterea valorii acestei descoperiri. Faptul că astfel de informații privind patrimoniul arheologic azer sunt reflectate nu doar în presa națională, ci răzbat și către publicul larg din alte țări, cum am indicat exemplul din țara noastră, este un indicator clar cu privire la importanța și valoarea acestor descoperiri, atât pentru Azerbaidjan, cât și pentru umanitate, în general, el înscriindu-se în ceea ce am putea numi, moștenirea culturală mondială.

Însă, de departe, în „salba” descoperirilor arheologice preistorice ale Azerbaidjanului, locul central îl ocupă

Peisajul cultural al artei rupestre din Gobustan. Aici, sunt conservate peste 7 000 de petroglife, cu o perioadă de datare care nu se limitează la perioada preistorică, ci pornește din paleolitic, ajungând până în epoca medievală. Caracterul excepțional al acestor descoperiri, dar și modul în care elementele de artă rupestră s-au conservat la trecerea timpului au determinat includerea sitului pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO, în anul 2007: „Gobustan are o valoare universală excepțională datorită calității și densității gravurilor sale rupestre, datorită dovezilor substanțiale pe care colecția de imagini rupestre le prezintă cu privire la vânătoare, faună, floră și stiluri de viață din preistorie și datorită continuității culturale dintre preistorie și evul mediu pe care situl o reflectă”⁵.

Cadrul geografic al sitului Gobustan

Gobustan⁶ este o mică zonă geografică situată în estul Republicii Azerbaidjan, pe malul Mării Caspice, la 65 km distanță de capitala Baku (Harta 1), caracterizat de un relief deluros și platouri acoperite cu bucăți mari de piatră, aproape fără vegetație. Ansamblu face parte dintr-un sistem vulcanic alcătuit din trei situri de artă rupestră: muntele Jinghirdagh-dealul Yazlytepe, muntele Boyukdash și muntele Kichikdash. Acești munți se ridică pe înălțimi separate printre vulcanii de noroi. În Antichitate, acești vulcani erupau periodic, aruncând milioane de tone de noroi și miliarde de metri cubi de gaze combustibile. Împreună, acoperă o suprafață de 537,22 hectare în cadrul unei zone tampon (de protecție) de 3096,34 hectare, totalizând o suprafață de 3633,56 hectare (*Gobustan Rock Art Cultural Landscape. World Heritage Site Nomination Document*).

Harta 1. Localizarea Parcului muzeal Gobustan (captură Google Earth, cu marcaj adăugat, editat la 29.07.2025).

Cu siguranță, încă din Paleolitic, pentru grupurile de oameni, zona a fost „o potecă de tranzit” dintre ceea ce astăzi numim Europa și Asia, iar peisajul întâlnit în drumul lor s-a pretat, într-o manieră ideală, să încapsuleze urmele trecerii, sau ale staționării, acestor comunități.

Scurt istoric al cercetărilor și patrimoniul arheologic identificat

Situl de la Gobustan a fost identificat în 1939, an în care arheologul Iskhag Jafarzade a început cercetările în această zonă. Cu o perioadă de întrerupere, provocată de contextul celui de-al Doilea Război Mondial, cercetările sistematice sunt reluate din anul 1947, până în anul 1965, prilej cu care sunt inventariate, cartografiate și documentate peste 3 500 de petroglife și peste 750 de roci cu însemne. Numărul de petroglife și pietre crește până la 6 000 de petroglife și 1 000 de roci în urma cercetărilor efectuate de arheologii Djafargulu Rustamov și Firuza Muradova, însă contribuția lor științifică constă și în stabilirea cronologiei sitului, în baza stratigrafiei complexe identificate aici, pornind de la paleoliticul superior și ajungând până la perioada medievală⁷. Cercetări mai recente au fost conduse de specialiști precum: Malahat Faradjeva, Dario Sigari, Rəhman Adbullayev, Sevinc Shirinli, ceea ce a dus la un total de peste 7 000 de însemne cunoscute astăzi în situl de la Gobustan⁸, iar

din 2019, un amplu proiect internațional de cercetare urmărește digitizarea completă a petroglifelor, utilizând scanări 3D, sisteme GIS sau fotogrammetrie.

Așa cum menționam mai sus, situl de la Gobustan poate fi încadrat, din punct de vedere cronologic, în mai multe perioade istorice, fapt confirmat, pe de o parte de cercetările arheologice și anume succesiunea stratigrafică, dar și de evoluția iconografiei pe stâncă. Pentru ultima situație, petroglifele de la Gobustan sunt încadrate în trei etape cronologice mari⁹: Paleolitic superior și Epipaleolitic, cu reprezentări naturaliste ale animalelor (ex. bouri, capre sălbatice, cerbi), siluete antropomorfe stilizate și scene de vânătoare, Neolitic și Epoca Bronzului apariția motivelor geometrice, a cercurilor și a reprezentărilor schematice de bărci (unice pentru zona Caucazului), Antichitate târzie și Ev Mediu, perioade confirmate de existența inscripțiilor în alfabet latin (aici se remarcă o inscripție a Legiunii Romane XII Fulminata¹⁰) și cu caractere arabe.

Gobustan reprezintă, fără îndoială, unul dintre cele mai importante și relevante situri culturale, atât pentru comunitatea azeră, cât și pentru umanitate. Chiar dacă pe lista UNESCO acesta figurează doar la categoria patrimoniu cultural¹¹, valoarea interdisciplinară a acestui sit nu poate fi contestată. Datorită elementelor naturale care sunt parte integrantă, Gobustan poate fi considerat și o ”arhivă” ecologică, deoa-

rece reușește să surprindă, totodată, relația om-mediul, pornind din preistorie și ajungând până în zilele noastre. Mai mult, cercetările care astăzi se desfășoară în cadrul sitului sunt focusate pe ceea ce reprezintă valoarea sa interdisciplinară, punând în conexiune elementele de arheologie, cu geo-științele și ecologia.

Recunoașterea internațională și includerea în Patrimoniul UNESCO

La nivel național, Gobustan a fost declarat, în anul 1966, *Rezervație istorico-artistică de stat*¹². O primă propunere de includere pe Lista Patrimoniului Mondial este examinată șase ani mai târziu, dar includerea este temporizată, printr-o solicitare de îmbunătățire a metodologiei de cercetare. Includerea oficială pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO a fost făcută în anul 2007, la cea de-a 31-a sesiune a Comitetului UNESCO¹³, iar criteriile care au stat la bază sunt: *interferență semnificativă de valori culturale în timp, reflectată printr-un ansamblu remarcabil de gravuri rupestre și descoperiri arheologice, din Paleolitic până în Evul Mediu, mărturie excepțională a unor tradiții culturale și civilizații dispărute, ilustrate printr-o secvență neîntreruptă de artă rupestră, asociere directă cu evenimente, credințe și tradiții vii de-a lungul a peste 10 000 de ani*¹⁴.

În urma cutremurului cu magnitudinea de 6.8, din 25 noiembrie

2000, cu epicentrul în jurul țărmului capitalei Baku, au existat repercusiuni asupra sitului de la Gobustan și statutul acestuia în cadrul UNESCO, mai precis, în perioada 2003-2009 el a fost listat ca *sit aflat în pericol*.

Începând cu decembrie 2013, ca urmare a deciziei luate la cea de-a opta reuniune a *Comitetului pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat*, situl beneficiază de statutul de protecție sporită (*enhanced protection*), conferit de UNESCO în contextul *Convenției de la Haga privind protecția patrimoniului cultural în caz de conflict armat*. Acordarea unei astfel de protecții se poate face în trei condiții: 1. Obiectul cultural trebuie să aibă o importanță majoră pentru umanitate; 2. Obiectivul cultural trebuie să fie protejat prin măsuri juridice și administrative adecvate la nivel național, care să recunoască valoarea sa culturală și istorică excepțională și să asigure cel mai înalt nivel de protecție; 3. Obiectivul cultural nu trebuie să fie utilizat în scopuri militare sau pentru a proteja obiecte militare¹⁵.

Protecția patrimoniul ca instrument de identitate națională și promovare culturală

Potențialul cultural al zonei Gobustan a fost exploatat într-un mod ideal de către statul azer care, în urma unor acțiuni consistente și congruente, a modelat zona astfel încât situl arheologic, dar și patrimoniul natural care îl înconjoară

(vulcanii noroioși), să rămână protejate în ceea ce privește aplicarea normelor de conservare care se impun în astfel de situații însă, totodată, să faciliteze accesul publicului, prin intermediul turismului de masă, către obiectivele de aici. Astfel, au fost conectați doi poli extremi de importanți în ceea ce privește conservarea și valorificarea patrimoniului: *aplicarea unor măsuri clare de protejare*, prin echipe de studiu interdisciplinar care să poată inventaria, documenta, conserva și restaura (dacă situația o impune) elementele arheologice din această zonă și, pe de altă parte, *promovarea culturală a zonei* prin creșterea potențialului turistic, ceea ce duce, în mod ideal, la atingerea obiectivului de educație non-formală a vizitatorilor și de transmitere a informațiilor privind valorile istorice deținute de statul azer.

Concret, în anul 2011, după o investiție a Ministerului Culturii din Azerbaidjan, se deschide Petroglyph Museum¹⁶, un spațiu extrem de generos și amenajat după toate normele muzeale actuale, cu 12 săli expoziționale și un cinema 3D. Atingerea obiectivelor mai sus menționate, pe scurt: educație non-formală și conservare a patrimoniului, nu doar că au fost atinse prin înființarea acestui muzeu, ci mai mult, comunitatea muzeografică europeană a confirmat acest lucru, doi ani mai târziu. European Museum Forum a premiat, în anul 2013 Petroglyph Museum, validând astfel demersul specialiștilor care au contribuit la înființarea sa și a conferit, totodată, recunoașterea internațio-

nală, prin plasarea sa pe „harta” muzeelor deținătoare a premiului EMYA. Motivația pentru acordarea acestui titlu s-a bazat pe susținerea activității de conservare, dar și pentru inițiativele de educație culturală¹⁷.

Totodată, este limpede faptul că situl de la Gobustan, recunoscut pentru valoarea sa culturală, nu poate fi separat de mediul natural din care acesta face parte, iar pentru autoritățile din Azerbaidjan acest aspect a fost deosebit de important în acțiunile de promovare turistică a zonei. În anul 2021 au fost începute lucrările pentru amenajarea complexului turistic dedicat vulcanilor noroioși din zonă, iar în iunie 2024 a avut loc inaugurarea oficială. Complexul, cu o suprafață de aproximativ 12 hectare include un centru dedicat vizitatorilor. Foarte important este faptul că dezvoltarea acestui complex a presupus și investiții din partea statului la capitolul infrastructură rutieră, astfel încât, în urma extinderii unui drum mai vechi, situl de la Gobustan este direct legat de capitala Baku, facilitând accesul publicului în zonă.

Pe lângă măsurile clare de protejare a patrimoniului din acesta zonă și investițiile consistente în infrastructura care deservește situl arheologic (de la muzeu, la centru turistic și drum de acces), rezultatele cercetărilor arheologice au fost conectate, atât la nivel de discurs istoric, cât și politic, cu ideea de continuitate culturală neîntreruptă în această zonă, pornind din perioada preistorică și ajungând până la contemporaneitate. Referirile la unele

tradiții de aici, care încă se mai pot găsi în mentalul colectiv (ex. cultul muntelui, locuri sacre), încearcă să se constituie în puncte de legătură dintre trecutul preistoric și prezentul comunității azere de aici, în încercarea de legitimare drept moștenitor direct al acestor tradiții.

Tot în această dinamică a promovării culturale a zonei și validarea sa într-un circuit al reprezentărilor grafice preistorice se situează și includerea comparațiilor cu celebrele situri preistorice cu picturi rupestre din zona franco-cantabrică (Niaux, Altamira, Lascaux etc.) în dosarul pentru includerea sitului de la Gobustan pe lista UNESCO¹⁸, asociind astfel Gobustan cu repere de referință internațională, în vederea consolidării imaginii Azerbaidjanului la nivel mondial, în ceea ce privește patrimoniul cultural arheologic deținut.

Concluzii

Prin demersul de includere a sitului de la Gobustan pe lista UNESCO, Azerbaidjan a încercat, și a reușit, să asigure o formă de protecție suplimentară în ceea ce privește conservarea patrimoniului național, legitimând astfel valoarea universală a sitului. Conservarea durabilă va asigura, totodată, accesul pe termen lung al publicului vizitator în zonă, dar și transmiterea valorilor patrimoniale către generațiile viitoare. Investițiile făcute în turismul cultural sustenabil, în mijloacele de educație non-formală pentru pu-

blicul larg și accesul la o infrastructură adecvată susțin, în mod evident, acest deziderat.

Includerea Gobustanului în lista UNESCO în anul 2007 a fost nu doar un succes științific, ci și o reușită a Azerbaidjanului în ceea ce privește promovarea culturală la nivel internațional, iar reacția la acest câștig a fost lansarea mai multor programe de protejare și valorificare a sitului, prin construcția muzeului, a centrului turistic, a traseelor în natură și adaptarea infrastructurii rutiere. Așadar, aceste programe au fost văzute ca priorități politice.

Bineînțeles, pe lângă eforturile depuse de la nivel central, implicarea comunității locale în procesul de protejare a sitului este la fel de importantă, transformând, totodată, patrimoniul cultural și natural în resursă economică, prin posibilitatea de obținere a unor locuri de muncă în domeniu, sau alte beneficii financiare care rezultă în urma practicării unui turism cultural eficient. Și în cazul zonei Gobustan, schema propusă de Simon Turley privind *ciclul patrimoniului*¹⁹ poate fi aplicată cu succes: prin înțelegerea patrimoniului cultural local, comunitățile vor ajunge să îl valorifice, valorificând patrimoniul, comunitățile își vor dori să în protejeze, protejându-l vor ajuta alți oameni să se bucure de el, iar de aici se va naște „setea” de cunoaștere, ceea ce v-a închide acest ciclu, ajungând-se din nou la o mai bună înțelegere a patrimoniului.

Note

- ¹ <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6547/>, site al UNESCO, (accesat 29.07.2025).
- ² Termenul de *kurgan*, provenind din familia de limbi turcece și desemnând, inițial, o fortificație, a fost preluat de către istorici și arheologi, inclusiv cei români, pentru a indica o înmormântare tumulară. Marija Gimbutas este cea care lansează *Teoria kurganelor*, prin care, cercetătoarea de origine lituaniană, conectează mormintele tumulare ale epocii bronzului, specifice culturii Yamnaya, cu difuziunea limbilor indo-europene (pentru mai multe detalii a se vedea Marija Gimbutas, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici. Originea și dezvoltarea celor mai vechi civilizații europene* (circa 7500 – 700 î.e.n., Editura Lucrețius, București, 1997).
- ³ <https://aze.media/a-monumental-3800-year-old-warrior-kurgan-discovered-in-azerbaijan/>, (accesat 29.07.2025).
- ⁴ <https://www.descopera.ro/istorie/20905978-mormantul-unui-razboinic-inalt-din-azerbaidjan-continea-un-artefact-neobisnuit>, (accesat 29.07.2025).
- ⁵ <https://whc.unesco.org/en/list/1076/>, site al UNESCO, (accesat 28.07.2025).
- ⁶ În traducere, „țara albiei râului sec”.
⁷ D. Sigari, „The Sea on the Rocks. Sailing in the Rock Art of Gobustan, Fereidoun Biglari”; Jebrael Nokandehm; Abdolmajid Naderi Beni; Ali Hozhabri. *Human and the Sea. A Review of Thousands of Years of Relationship between Humans and the Sea in Iran*, National Museum of Iran; Ports and Maritime Organization of Iran, 173-194, 2020, 978-622-95143-9-9. fhal-03836212, 2020.
- ⁸ D. Sigari, M. Garcia-Diez, S. Shirinli, R. Abdullayev, S. Alonso, B. Mas, D. Gianolla, N. Hasanova, D. Herranz-Rodrigo, B. Ochoa, G. Bustos-Pérez, M. Vaquero, G. Verdiyeva, A. Zerboni, „Rock art relationships between Central Asia and Europe: the role of Gobustan (Azerbaijan)”, *Alpine and Mediterranean Quaternary*, 38 (1), 2025, pp. 1-18.
- ⁹ *Ibidem*.
- ¹⁰ <https://www.azernews.az/culture/91386.html>. Textul inscripției este: *Caesare avg / Germanic / L Julius / Maximus > / Leg XII Ful* (În timpul domniei împăratului Cezar Augustus Germanicus, Lucius Julius Maximus, soldat al Legiunii XII Fulminata).
- ¹¹ <https://whc.unesco.org/en/list/>, (accesat 8.08.2025).
- ¹² M. Farajova, *Rock Art Cultural Landscape*, https://www.rockartscandinavia.com/images/articles/malahat_all.pdf, p. 41, (accesat 28.07.2025).
- ¹³ D. Sigari, S. Shirinli, R. Abdullayev, „Gobustan Rock Art Cultural Landscape (Azerbaijan)”, în Smith, C. (eds) *Encyclopedia of Global Archaeology*, Springer, Cham, 2020.
- ¹⁴ https://medomed.org/featured_item/gobustan-rock-art-cultural-landscape-azerbaijan/, (accesat 8.08.2025).
- ¹⁵ <https://www.azernews.az/culture/62823.html?utm>, (accesat 8.08.2025).
- ¹⁶ <https://www.gobustan-rockart.az/en/hall/25>, (accesat 9.08.2025).
- ¹⁷ <https://europeanforum.museum/edition/s/winners/special-commendations>, (accesat 9.08.2025).
- ¹⁸ *** *Gobustan Rock Art Cultural Landscape. World Heritage Site Nomination Document*.
- ¹⁹ S. Thurley, *Into the future. Our strategy 2005-2010, Conservation Bulletin, English Heritage. The first 21 years*, 49, Fig. 1, 2005.

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special

NISHIAKI, Y., & GULIYEV, F. (Eds.), *Göytepe: Neolithic Excavations in the Middle Kura Valley, Azerbaijan*. Oxford: Archaeopress, 2021.

Articole și studii

SIGARI, D., „The Sea on the Rocks. Sailing in the Rock Art of Gobustan”, Fereidoun Biglari; Jebrael Nokandehm; Abdolmajid Naderi Beni; Ali Hozhabri, *Human and the Sea. A Review of Thousands of Years of Relationship between Humans and the Sea in Iran*, National Museum of Iran; Ports and Maritime Organization of Iran, 173-194, 2020, 978-622-95143-9-9. fhal-03836212, 2020.

THURLEY, S., *Into the future. Our strategy 2005-2010, Conservation Bulletin, English Heritage. The first 21 years*, 49, 25-27, 2025

*** *Gobustan Rock Art Cultural Landscape. World Heritage Site Nomination Document*.

Resurse online

<https://whc.unesco.org>

<https://aze.media>

<https://www.descopera.ro>

<https://medomed.org>

<https://www.azernews.az>

<https://www.gobustan-rockart.az>

<https://europeanforum.museum>

<https://www.rockartscandinavia.com>

FARAJOVA, M., *Gobustan. Rock Art Cultural Landscape*, 41-66, https://www.rockartscandinavia.com/images/articles/malahat_all.pdf.

SIGARI, D., Shirinli, S., Abdullayev, R., *Gobustan Rock Art Cultural Landscape (Azerbaijan)*, în Smith, C. (eds) *Encyclopedia of Global Archaeology*.

Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-30018-0_2827, 2020.

SIGARI, D., GARCÍA-DIEZ, M., SHIRINLI, S., ABDULLAYEV, R., ALONSO S., MAS, B., GIANOLLA, D., HASANOVA, N., HERRANZ-RODRIGO, D., OCHOA, B., BUSTOS-PEREZ, G., VAQUERO, M., VERDIYEVA, G., ZERBONI A., „Rock art relationships between Central Asia and Europe: the role of Gobustan (Azerbaijan)”, în *Alpine and Mediterranean Quaternary*, 38 (1), 1-18, <https://doi.org/10.26382/AMQ.202-5.03>, 2025.

